

BEYNƏLXALQ HÜQUQ SUBYEKTLƏRİNİN HƏRBI KONFLİKTLƏRDƏ MƏDƏNİ İRSİ MƏHV ETMƏSİ VƏ YA ONA ZƏRƏR VURMASINA DAİR BEYNƏLXALQ HÜQUQİ MƏSULİYYƏTİ

LEYLA HƏŞİMOVA¹

Annotasiya

Məqalədə beynəlxalq hüquq subyektlərinin hərbi konfliktlərdə mədəni irsi məhv etməsi və ya ona zərər vurmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyət problemi hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və mühüm beynəlxalq sənədlərlə geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, mədəni irsin qəsdən məhv edilməsi beynəlxalq hüquqda geniş əhatə edilən və insan hüquqları ilə bağlı müzakirələrdə əhəmiyyətli yer tutan bir məsələdir. Müasir yanaşmalar dövlətlərin öz ərazilərindəki mədəni irsin məhv edilməsinə görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyət daşımalarını və bu cinayətləri törədənlərin cəzalandırılmasını ciddi zərurət kimi irəli sürür. Burada əsas məsələlərdən biri kimi hüquqi əsasların qeyd edilməsidir ki, bu hal beynəlxalq normativ sənədlərlə, beynəlxalq adət hüququ ilə, habelə beynəlxalq məhkəmə qərarları ilə müəyyən olunur. Sonda belə bir nəticəyə gəlinir ki, beynəlxalq hüququn müxtəlif mexanizmləri və beynəlxalq öhdəliklər hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya zədələnməsinə dair məsuliyyətin həyata keçirilməsini təmin edir və mədəni obyektlərin qorunmasının gücləndirilməsi üçün geniş hüquqi baza yaradır. Lakin bu da kifayət deyildir. Belə ki, bununla bağlı real institusional mexanizmlərin formalaşdırılması və bu istiqamətdə şəxslərin sərbəst cəzalandırılmasına dair praktikanın formalaşdırılması beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etməni daha da asanlaşdırardı.

Açar sözlər: hərbi konfliktlər, mədəni irs, beynəlxalq hüququn subyektləri, beynəlxalq-hüquqi məsuliyyət, insan hüquqları, hüquq pozuntuları, beynəlxalq öhdəliklər, məhv edilmə, bəşəriyyətin ümumi maraqları, müasir yanaşmalar.

I. Giriş

Mədəni irsin qəsdən məhv edilməsi beynəlxalq hüquqda geniş əhatə edilən və insan hüquqları ilə bağlı müzakirələrdə əhəmiyyətli yer tutan bir məsələdir. Beynəlxalq hüququn inkişafında Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının və 2003-cü ildə qəbul edilmiş UNESCO-nun Mədəni irsin qəsdən məhvi ilə bağlı Bəyannaməsinin böyük rolu olmuşdur. Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Yuqoslaviya müharibəsi dövründə mədəni irsin dağıdılmasına cavab olaraq tətbiq etdiyi mühakimə prosesi və UNESCO Bəyannaməsi göstərir ki, beynəlxalq ictimaiyyət mədəni irsi bəşəriyyətin ortaq dəyəri kimi qəbul edir və onun qorunması üçün tədbirlər görməyə çalışır.

Bu sənədlər və qərarlar beynəlxalq hüquqda silahlı münaqişə dövründə və sülh zamanında mədəni irsin qorunması arasındakı fərqi getdikcə aradan qaldırdığını və mədəni irsin qorunmasının təkcə dövlətlərin məsuliyyətində deyil, bütün bəşəriyyətin ümumi maraqlarına aid olduğunu vurğulayır. Xüsusilə UNESCO-nun Bəyannaməsi milli sərhədlərdən kənara çıxaraq gələcək nəsillər üçün mədəni müxtəlifliyin qorunmasının vacibliyini qeyd edir.

Bundan əlavə, beynəlxalq hüquq təkcə dövlətlərin deyil, həm də müxtəlif etnik, dini və mədəni qrupların mədəni irsə dair hüquqlarını tanıyır. Müasir yanaşmalar, mədəni irsin təkcə fiziki obyekt kimi deyil, həm də icmaların kimliyinin və insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsi kimi qorunmasının vacibliyini göstərir. Bu yeni yanaşma dövlətlərin öz ərazilərindəki mədəni irsin məhv edilməsinə görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyət daşımalarını və bu cinayətləri törədənlərin cəzalandırılmasını nəzərdə tutur [13].

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Bakı Dövlət Universiteti / email: hashimova_leyla@hotmail.com

II. Hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin normativ və nəzəri əsasları

Beynəlxalq hüquq subyektlərinin, yəni dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların, habelə beynəlxalq hüququn digər subyektlərinin hərbi konfliktlər zamanı mədəni irsi məhv etməsi və ya ona zərər vurmasına dair məsuliyyət məsələsi beynəlxalq hüququn vacib bir sahəsidir. Hərbi münaqişələr dövründə mədəni irs obyektləri tez-tez hücum hədəfinə çevrilir, talan edilir və ya dağıdılır. Bu cür hərəkətlər təkcə mədəni irs nümunələrinin fiziki məhv edilməsi ilə deyil, həm də tarixi və mədəni dəyərlərin itirilməsi ilə nəticələnir. Buna görə də beynəlxalq hüquq hərbi əməliyyatlar zamanı mədəni sərvətlərin qorunmasına xüsusi diqqət yetirir və bu sahədə bir sıra beynəlxalq hüquqi normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Hərbi münaqişələr zamanı mədəni irsə zərər vurulması, beynəlxalq humanitar hüququn və mədəni irsin mühafizəsinə dair normativ sənədlərin pozulması hesab olunur. Bu cür hərəkətlərə görə beynəlxalq hüquq subyektləri müxtəlif növ məsuliyyət daşıya bilər. Həmin subyektlərin belə hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi əsas məsələ kimi çıxış edir.

BMT Təhlükəsizlik Şurası bir sıra qətnamələr qəbul edərək, müharibə şəraitində mədəni irsə zərər vurulmasının beynəlxalq hüququn pozulması kimi qəbul olunmasını və bu halların cinayət məsuliyyəti daşmasını vurğulamışdır. Bu cür təsbitin mövcudluğu hüquq pozuntusuna yol verərək mədəni irsə ziyan vuran və ya onu məhv edən subyektlərin beynəlxalq cinayət hüquqi məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün olduqca əhəmiyyətli hal kimi qəbul edilir.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 2017-ci il S/RES/2347 nömrəli qətnaməsi beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə üçün əsasları yaradan əsas icra edici beynəlxalq sənədlərdən biri kimi qeyd oluna bilər. Həmin qətnamə ilə konkret hüquq pozuntusu sayılan əməllər sadalanır və bu əməllərə yol vermiş İŞİD kimi terror təşkilatları, onun rəhbərlərinin məsuliyyətə cəlb edilməsinin vacibliyi vurğulanır [8]. Bu qətnamə xüsusilə mədəni sərvətlərin qorunmasının vacibliyini və onların münaqişə zonalarında zədələnməsinin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur. Beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmənin əsaslarını müəyyən edir.

Hüquq ədəbiyyatında mədəni irsə vurulan ziyana görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyətinə cəlb etmənin heç də həmişə təmin olunmaması əsas problem kimi göstərilir. Bu, beynəlxalq siyasi əlaqələr və beynəlxalq güclərin məsələyə yanaşması ilə əlaqələndirilir. Bunu təsdiq edən hallar kimi konkret müasir misallara istinad edilir [6]. Bu fikirlə razılaşıaraq qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, bu, beynəlxalq hüququn zəif tərəfi kimi özünü biruzə verdiyi haldır. Yəni, həqiqətən də, beynəlxalq hüquq da hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək üçün normativ baza mövcud olsa belə, bu heç də asan proses kimi qiymətləndirilməməlidir.

Məhz qeyd etdiyimiz kimi mədəni irsin qorunmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edən bir çox normalar arasında beynəlxalq humanitar hüquq normaları da yer alır. Ona görə də mədəni irsə yönələn qanunsuz hərəkətlər bir çox hallarda beynəlxalq humanitar hüququn pozulması ilə nəticələnir. Bu özünü hərbi konfliktlərdə mədəni irsə ziyan vurulması və ya onun məhv edilməsi ilə bağlı hallarda daha çox büruzə verir. Ona görə də mədəni irsə ziyan vurulması və ya onun məhv edilməsi ilə əlaqədar beynəlxalq humanitar hüquq münasibətləri kontekstində məsuliyyətə cəlb etmə hazırda çox aktualdır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, mədəni irsin qorunmasına, xüsusilə hərbi konfliktlərdə mədəni irsin mühafizəsinin təmin edilməsi ilə bağlı normalar Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyası ilə təsbit olunmuş olsa belə, bu öhdəliklərə əməl edilməsi sadəcə bu Konvensiyanın üzv dövlətləri ilə məhdudlaşmır. Çünki təcrübədə artıq hərbi konfliktlərdə mədəni irsə zərər vurmaqdan çəkinmək beynəlxalq adətə çevrilmişdir [1]. Bu şəkildə yanaşma subyektlərin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi imkanlarını genişləndirir. Ona görə də, mədəni irsə zərər vuran əməlləri törədən subyektlərin üzv dövlətlərin rezidenti olub-olmaması, habelə zərər vuran dövlətin hər hansı beynəlxalq müqaviləyə üzvlüyü ilə şərtlənmir. Bu isə mədəni irsin qorunmasına müsbət töhfəsini verməklə hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə imkanlarını yaradır.

Hüquq ədəbiyyatında bununla bağlı qeyd olunur ki, beynəlxalq hüquq normalarının pozulması ilə nəticələnən hüquqazidd əməllərin cəzalandırılması əsas müzakirə mövzularından biridir. Bu ona görə aktualdır ki, bəzi hallarda subyektlər belə məsuliyyətdən boyun qaçıra bilərlər. Bu hüquqi məsuliyyətə cəlb edən, istintaq aparın orqanların olmaması, onların kifayət etməməsi və ya beynəlxalq

humanitar hüququn de-yure əsasdan de fakto olaraq tətbiqi ilə bağlı problem deyil, dövlətlərin həqiqətən mövcud hüquq normalarını realizə edərək onları təmin etmələri, pozuntu hallarında birgə əməkdaşlığa getmələri ilə əlaqədardır [2]. Qeyd olunan fikirlə tam şəkildə razılaşıaraq qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulması hallarında hüquq pozuntusuna yol verən subyektlər böyük siyasi gücə malik dövlətlər tərəfindən müdafiə olunduqları halda məsuliyyətə cəlb etmə mümkün olmur.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, mədəni irsin qorunmasına və onun hüquqi mühafizəsinin təmin edilməsinə dair dövlətlərin öhdəliyinin olması mübahisəsiz hamı tərəfindən qəbul edilən haldır. Dövlətlərin bu beynəlxalq öhdəlikləri beynəlxalq hüquqda qəbul edilmiş və əməl edilməsi məcburi olan “*erga omnes*” qaydaları ilə əlaqələndirilir. Orada qeyd edilir ki, zərərçəkmiş dövlətdən başqa mədəni irsə zərər vuran dövlətin yerinə istənilən başqa dövlət bu məsuliyyəti üzərinə götürə və öhdəlikləri icra edə bilər. Buna baxmayaraq, belə tənzimləmə de-yure olsa da, de-fakto tətbiq edilməsinə rast gəlinməmişdir [5]. Qeyd olunan fikir təqsirkar subyektin adından öhdəliklərin başqa subyekt tərəfindən hüquqi məsuliyyətin dərk edilməsi və öhdəliklərin icrasını nəzərdə tutur. Belə ki, burada əsas vurulmuş ziyanın aradan qaldırılmasıdır. Belə olan halda dəymiş zərərin kompensasiya edilməsi könüllü şəkildə başqa subyekt tərəfindən qəbullanırsa, o zaman ortada mübahisəli heç bir məsələ qalmır.

III. Hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulmasına dair beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin praktiki əsasları

Hərbi konfliktlərdə yol verilmiş hüquq pozuntuları nəticəsində mədəni irsə zərər vurulması hallarında bir çox hallarda məsuliyyətdən yayınmaq üçün hərbi zərurət prinsipinə istinad edirlər. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, bir çox hallarda hüquq pozuntusuna yol verən subyektlər məsuliyyətdən boyun qaçırmaq məqsədilə hərbi zərurət prinsipi əsasında belə hərəkətlərə yol verildiyini irəli sürürlər. Hərbi zərurəti ölçməyə və ya qiymətləndirməyə imkan verən real hədlərin və mexanizmlərin formalaşdırılmaması bu məsələdə məsuliyyətdən boyun qaçırmağa imkan verir. Odur ki, hərbi zərurətin dəqiq hədlərinin beynəlxalq sənədlərdə təsbiti olduqca vacibdir. Bu kimi addımların atılmaması davamlı olaraq təsbit edilmiş belə hüquqların pozulması ilə nəticələnər [4]. Qeyd olunan fikirlə tam razılaşıaraq, beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmənin nəticələrini görmək üçün müvafiq dəqiq tənzimləmənin olmasını biz də zəruri hesab edirik. Habelə hərbi zərurət prinsipi mütləq ölçülməyən bir hüquqi məsələ kimi nəzərə alınmamalıdır. Praktikada onun dəyərləndirməsinə imkan verən hüquqi normativ bazanın formalaşdırılması bu aktual problemin aradan qalxmasına səbəb olacaqdır.

Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Nizamnaməsinə istinad edərək qeyd edə bilərik ki, müharibə qaydalarına riayət edilməməsi nəticəsində mədəni irs obyektinə zərər vurulması və ya onun məhv edilməsi məhz adət qaydaları rəhbər tutulmaqla cinayət kimi cəzalandırılmasına yol verilir [12]. Qeyd olunan məzmununda tənzimləmə mədəni irsə zərər vuran subyektlərin cəzalandırılması baxımından olduqca təqdirəlayiq bir norma kimi qəbul edilə bilər. Çünki mübahisəsiz hal ondan ibarətdir ki, beynəlxalq hüququn mənbələrindən biri adətlərdir. Bunun hüquqi əsası isə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun 38-ci maddəsində beynəlxalq adətlər beynəlxalq hüququn mənbəyi kimi müəyyən edilmişdir [11]. Bu aspektdən tam əsaslı olaraq mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulması ilə nəticələnən hüquqazidd əməllərin cəzalandırılması üçün adət hüququna istinad edilə bilər.

Ədəbiyyatda qeyd olunur ki, mədəni irs obyektlərinin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulması beynəlxalq hüququn pozuntusu sayılaraq beynəlxalq adət hüququna ziddir. Bu isə beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək üçün əsas kimi qəbul edilməlidir [3]. Hər bir halda beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə üçün əsas verən əsas sənədlərdə müvafiq normaların dəqiq müəyyən edilməsi bu baxımdan yaxşı olardı. Çünki qeyd olunanlardan da göründüyü kimi müharibə adətlərini və qaydalarını pozmaqla mədəni irsə zərər vurulması və ya onun məhv edilməsi beynəlxalq cinayət hüquqi məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur. Bu isə mədəni irsə zərər vurulsa belə bəzi hallarda bu zərəmə səbəb olan hərəkətlərin müharibə qaydalarını pozmayan əməli özündə ehtiva etməsi subyektlərin belə məsuliyyətdən boyun qaçırması ilə nəticələnir.

Qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq hüquq mədəni irs obyektlərinin məhv edilməsinin qarşısını almaqda və məsul şəxslərin cəzalandırılmasında məhdud uğur əldə edə bilmişdir. Bu uğursuzluq

Suriyadakı mövcud dağıntılardan da anlaşıla bilər. Suriyadakı konflikt həm daşınar, həm də daşınmaz mədəni irs obyektlərinin məhv edilməsi ilə ölkənin zəngin tarixini silməkdədir. Dağıntının bu dərəcədə təsirli olmasının əsas səbəbi Suriya ərazisinin dünya mədəniyyətlərinin bir biri ilə vəhdət təşkil etdiyi bir məkan olması ilə bağlıdır. Suriya sivilizasiyanın beşiyi kimi tarixin müxtəlif dövrlərində Böyük İskəndər, Çingiz xan, Teymur və Səlahəddin Əyyubinin orduları tərəfindən hücumlara məruz qalmış, tarixən yəhudilərə, israillilərə, kənanilərə, finikiyalılara, müsəlmanlara və farslara ev sahibliyi etmişdir. Bu mədəniyyətlərin izləri Dəməşq və Hələb kimi qədim və mədəni cəhətdən ən zəngin şəhərlərdə toplanmışdır. Suriya ərazisində bir çox məkan UNESCO-nun Dünya Mirası Siyahısına daxil edilib və bu siyahıya daxil olan obyektlərin məhv edilməsi beynəlxalq ictimaiyyəti ciddi narahat edir. Lakin beynəlxalq ictimaiyyətin hüquqi mexanizmləri və sanksiya mexanizmləri bu dağıntıların qarşısını almaqda çox zaman kifayət qədər effektiv deyildir. Bu həm konfliktin miqyası, həm də münaqişə tərəflərinin beynəlxalq hüququn tələblərinə məhəl qoymaması ilə əlaqədardır. Bu vəziyyət, mədəni irsin qorunması üçün mövcud hüquqi çərçivələrin yenidən nəzərdən keçirilməsinin və bu sahədə daha təsirli mexanizmlərin yaradılmasının vacibliyini göstərir [7].

Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasına dair İkinci Protokol mədəni irsə zərər vuran ciddi hüquq pozuntularının dairəsini müəyyən etməklə subyektləri beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etməyə imkan verir. 1954-cü il tarixli Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında Haaqa Konvensiyasına dair İkinci Protokol, hərbi münaqişələr zamanı mədəni irsin qorunmasını daha da gücləndirən və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin əsaslarını daha dəqiq müəyyənləşdirən sənəddir. 1999-cu ildə qəbul edilmiş İkinci Protokol Haaqa Konvensiyasının müddəalarını genişləndirərək və tətbiqini dəqiqləşdirərək mədəni obyektlərin qorunması üçün daha sərt hüquqi çərçivə müəyyən edir. Protokol mədəni obyektlərin müharibə zamanı hərbi zərurət olmadan hədəfə alınmasını qadağan edir. Hərbi zərurət halında belə bu obyektlərə zərər vurulmasının minimuma endirilməsi üçün tədbirlər görülməlidir. Bu prinsip hərbi əməliyyatlar zamanı mədəni irsin qorunması ilə hərbi ehtiyacların balanslaşdırılmasına xidmət edir. Həmin Protokol hərbi zərurət məsələsinə toxunur. Belə ki, Protokolun 6-cı maddəsi hərbi zərurət halının mövcudluğunu yalnız mədəni irs obyektlərinin hərbi obyekt kimi istifadə olunması və ya hərbi əməliyyatlarda alternativ hərbi addımların atılmasının mümkün olmaması ilə əlaqələndirilir [9]. Qeyd olunan hallarda hüquqi məsuliyyətin yaranmaması həqiqətən ədalətli hesab oluna bilər. Lakin bu halda belə vurulmuş zərərlə törədilmiş hüquq pozuntusu bərabər həcmdə olmalıdır. Balansı tutmağa imkan verməyən və ya proporsionallıq prinsipini pozan akt hərbi zərurətdən irəli gəlsə belə, cəzalandırılmalıdır. Çünki bu hal ədalət prinsipinin pozulması ilə nəticələnə bilər.

İkinci Protokol, mədəni irsin bilərəkdən məhv edilməsi və ya qanunsuz istifadəsi ilə bağlı cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutur. Bu müddəalar hərbi cinayətlərin tərkibinə mədəni irsin məhv edilməsi ilə bağlı əməlləri də daxil edir və bu cür cinayətlərə görə fərdlərin və dövlətlərin məsuliyyətə cəlb olunması imkanlarını genişləndirir. Dövlətlər protokolun tələblərinə əməl etmədikləri və ya mədəni obyektlərin bilərəkdən məhv edilməsinə səbəb olduqları hallarda beynəlxalq hüquqi məsuliyyət daşıya bilər. Bu məsuliyyət zərər çəkmiş dövlətə kompensasiya ödəmək, mədəni obyektləri bərpa etmək və ya münaqişə zamanı vurulmuş ziyanı aradan qaldırmaq kimi öhdəlikləri əhatə edə bilər. İkinci Protokol, hərbi cinayətlərə dair milli və beynəlxalq cinayət məhkəmələrinin yurisdiksiyasını genişləndirərək mədəni irsə zərər vuran şəxslərin fərdi cinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Bu müddəalar Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil olan hərbi cinayətlərə mədəni obyektlərin bilərəkdən məhv edilməsi kimi əməlləri də daxil edir. Müasir münaqişələrdə qeyri-dövlət aktorlarının, o cümlədən silahlı qrupların iştirakı nəzərə alınaraq, İkinci Protokol onlara da mədəni irsin qorunması ilə bağlı öhdəliklər qoyur. Qeyri-dövlət aktorları da mədəni obyektlərin hücumu məruz qalmaması üçün beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə əməl etməlidir.

Bu Protokolun müddəaları mədəni irsin qorunması ilə bağlı beynəlxalq hüquqi məsuliyyətin praktik tətbiqi üçün mühüm hüquqi çərçivə yaradır. Bu çərçivə dövlətlərin və fərdlərin müharibə zamanı mədəni obyektlərə zərər vurulmasına görə məsuliyyət daşımalarını təmin edir və bu məsuliyyətin həyata keçirilməsinə dair mexanizmlər formalaşdırır. Mədəni irsin bilərəkdən məhv

edilməsi və ya hücumla məruz qalması hallarında hüquqi sanksiyalar və kompensasiyalar tələb oluna bilər ki, bu da müharibə zamanı mədəni irsin mühafizəsinin gücləndirilməsinə imkan yaradır.

Hərbi konfliktlərdə individual məsuliyyətin yaranması xüsusilə əhəmiyyətli məsələdir. Bununla bağlı Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin formalaşdırdığı presedentə diqqət yetirilməsi məqsədə müvafiq olduğunu hesab edirik. Mədəni irsin hərbi konfliktlər dövründə məhv edilməsi və ona zərər vuran hərəkətlərlə müşayiət olunan aktlara görə fərdin cəzalandırılması və beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi labüddür. Bu presedent fərdləri məsuliyyətə cəlb etməyə imkan yaradır [10]. Göründüyü kimi, ayrılıqda fərdi subyektin təsbit edilməsi öz preventiv funksiyası baxımından da əhəmiyyəti ilə seçilir. Belə ki, burada əsas məsələlərdən biri kimi hüquqi əsasın təsbit edilməsidir ki, bu hal həm beynəlxalq normativ sənədlərlə, həm beynəlxalq adət hüququ ilə, həm də Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin presedent hüququ ilə müəyyən olunur.

IV. Nəticə

Mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona zərər vurulması hərbi cinayət kimi də qiymətləndirilə bilər və bu hallara görə fərdlər Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən məsuliyyətə cəlb edilə bilər. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutuna əsasən, "mədəni obyektlərin bilərəkdən hücumla məruz qalması" müharibə cinayətləri kateqoriyasına daxildir. Bu, mədəni irsin qorunması üçün beynəlxalq səviyyədə məsuliyyət mexanizmlərini gücləndirir. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun 8-ci maddəsində müharibə cinayətləri çərçivəsində mədəni obyektlərin bilərəkdən hücumla məruz qalması ilə bağlı müddəa əks olunub. 8-ci maddə xüsusilə beynəlxalq və qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrdə baş verə biləcək müharibə cinayətlərini təsvir edir [11]. Bu maddəyə əsasən, mədəniyyət obyektlərinin bilərəkdən məhv edilməsi və ya hücumla məruz qalması, əgər bu obyektlər hərbi zərurət üçün istifadə edilmirsə və ya müdafiə xarakterli tədbirlərə daxil deyilsə, müharibə cinayəti hesab edilir. Maddədə bu əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb olan hərbi cinayət kimi tanınır və fərdlərin bu əməllərə görə məsuliyyətə cəlb edilməsini nəzərdə tutur. Roma Statutunun 8-ci maddəsi mədəni obyektlərin və ibadət yerlərinin hücumla məruz qalmasının qarşısını almaq üçün mühüm bir hüquqi təminatdır və beynəlxalq səviyyədə mədəni irsin qorunmasını gücləndirmək məqsədi daşıyır. Həmçinin mədəni irsə zərər vuran bu aktların Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid edilməsi mədəni irsə zərər vuran, onu məhv edən hərəkət və hərəkətsizliyə görə hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə üçün hüquqi əsas verir, real hüquqi icra mexanizmini formalaşdırır. Preventiv funksiyadan irəli gələrək özü-özlüyündə mədəni irsin hüquqi mühafizəsində pozuntu hallarından çəkinmə üzrə də təşviq edir. Əlavə olaraq, Hərbi konfliktlər dövründə mədəni dəyərlərin müdafiəsi haqqında 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasına dair İkinci Protokol mədəni obyektlərin müharibə zamanı hərbi zərurət olmadan hədəfə alınmasını qadağan edir. Hərbi zərurət halında belə, bu obyektlərə zərər vurulmasının minimuma endirilməsi üçün tədbirlər görülməlidir. Bu prinsip hərbi əməliyyatlar zamanı mədəni irsin qorunması ilə hərbi ehtiyacların balanslaşdırılmasına kömək edir.

Beləliklə, beynəlxalq hüququn müxtəlif mexanizmləri və beynəlxalq öhdəliklər hərbi konfliktlərdə mədəni irsin məhv edilməsi və ya zədələnməsinə dair məsuliyyətin həyata keçirilməsini təmin edir və mədəni obyektlərin qorunmasının gücləndirilməsi üçün geniş hüquqi baza yaradır. Lakin bu da kifayət deyildir. Belə ki, bununla bağlı real institusional mexanizmlərin formalaşdırılması və bu istiqamətdə şəxslərin sərt cəzalandırılmasına dair praktikanın formalaşdırılması beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə cəlb etməni daha da asanlaşdırardı.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Chokishler E. "The Regime of Protection of Cultural Property During Armed Conflicts: Analysis of Historical Development", *International Relations*, 16(61), 2019, pp.55-74 (in Turkish / *Çokişler E. "Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi"*, *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 2019, s.55-74).
2. Damaskin, O.V. Military aspects of international humanitarian law / O.V. Damaskin, I.V. Kholikov // *Military law*. - 2017. - No. 2. - P. 214-221 (in Russian / *Дамаскин, О.В.*

- Военные аспекты международного гуманитарного права / О.В. Дамаскин, И.В. Холиков // Военное право. — 2017. — № 2. — С. 214—221).*
3. Gerstenblith, P. Archaeology in the Context of War: Legal Frameworks for Protecting Cultural Heritage during Armed Conflict. *Archeology Journal* Vol. 5, 2009, 18–31 p.
 4. Güneysu, G. “Military Necessity Principle and International Humanitarian Law”, *Ankara Bar Association Journal*, 4, (2012). 93-108 p (in Turkish / *Güneysu, G. “Askeri Gereklilik İlkesi Ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, Ankara Barosu Dergisi, 4, (2012). 93-108 p).*
 5. Jakubowski, A. “State Responsibility and the International Protection of Cultural Heritage in Armed Conflicts”, *Santander Art and Culture Law Review (SAACLR)*, 2, 2015, 147-174 p., p.167-168.
 6. Kornegay K. Destroying the Shrines of Unbelievers: The Challenge of Iconoclasm to the International Framework for the Protection of Cultural Property, 221 *MIL. L. R.* 153, 155 (2014).
 7. Kuran S., Kahraman T. “Military necessity” as an exception in the legal regime of protection of cultural assets in armed conflicts: Regulations brought by treaties. *MÜHF Journal of Legal Studies*, volume 23, issue 1, p. 123, pp. 89-158 (in Turkish / *Kuran S., Kahraman T. Silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunması hukuki rejiminde bir istisna olarak “askeri gereklik”: Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler. MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, cilt 23, sayı 1, s. 123, s. 89-158).*
 8. Resolution 2347 (2017) Adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017.
 9. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague, 26 March 1999.
 10. The Prosecutor v Ahmad Al Faqi Al Mahdi, UCM, ICC-01/12-01/15.
URL: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF (last access: 13.12.2024).
 11. The Statute of the International Court of Justice
URL: <https://www.icj-cij.org/statute> (last access: 12.12.2024).
 12. The Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.
URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (last access: 10.12.2024)
 13. Vrdoljak A.F. *Intentional Destruction of Cultural Heritage and International Law.* University of Technology, Sydney, 2007, 21 p.
URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/NGOS/A.P.Vrdoljak_text3.pdf (last access: 11.12.2024).

INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY OF THE SUBJECTS OF INTERNATIONAL LAW FOR DESTROYING OR DAMAGING CULTURAL HERITAGE IN MILITARY CONFLICTS

LEYLA HASHIMOVA¹

Summary

The article provides a comprehensive analysis of the issue of international legal responsibility of subjects of international law for the destruction or damage of cultural heritage during armed conflicts, based on the diversity of opinions in legal literature and key international documents. It is noted that the deliberate destruction of cultural heritage is a matter extensively covered in international law and holds a significant place in discussions related to human rights. Modern approaches emphasize the serious necessity for states to bear international legal responsibility for the destruction of cultural

¹ PhD in Law / Baku State University / email: hashimova_leyla@hotmail.com

heritage within their territories and for the perpetrators of such crimes to be punished. One of the main issues discussed is the legal basis for this responsibility, which is defined through international normative documents, customary international law, and decisions of international courts. In conclusion, it is stated that various mechanisms of international law and international obligations ensure the enforcement of responsibility for the destruction or damage of cultural heritage during armed conflicts and provide a broad legal foundation for strengthening the protection of cultural sites. However, this alone is not sufficient. The establishment of effective institutional mechanisms and the formation of a consistent practice of strict punishment of individuals in this area would further facilitate the implementation of international legal responsibility.

Keywords: *armed conflicts, cultural heritage, subjects of international law, international legal responsibility, human rights, legal violations, international obligations, destruction, common interests of humanity, modern approaches.*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЗА УНИЧТОЖЕНИЕ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ХОДЕ ВОЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

ЛЕЙЛА ГАШИМОВА¹

Резюме

В статье рассматривается проблема международно-правовой ответственности субъектов международного права за уничтожение или повреждение культурного наследия в ходе военных конфликтов, с широким анализом существующего разнообразия мнений в юридической литературе и важных международных документов. Отмечается, что преднамеренное уничтожение культурного наследия является важной и широко охваченной проблемой в международном праве, занимающей значительное место в дискуссиях по правам человека. Современные подходы выдвигают необходимость возложения международно-правовой ответственности на государства за уничтожение культурного наследия на их территориях и наказание за совершение этих преступлений. Одним из основных вопросов является определение юридических оснований, которые устанавливаются международными нормативными документами, международным обычным правом, а также решениями международных судов. В заключение делается вывод, что различные механизмы международного права и международные обязательства обеспечивают реализацию ответственности за уничтожение или повреждение культурного наследия в военных конфликтах и создают широкую юридическую базу для усиления защиты культурных объектов. Однако этого недостаточно. Необходимо создание реальных институциональных механизмов и формирование практики строгого наказания отдельных лиц, что упростило бы привлечение к международно-правовой ответственности.

Ключевые слова: *военные конфликты, культурное наследие, субъекты международного права, международно-правовая ответственность, права человека, правонарушения, международные обязательства, уничтожение, общие интересы человечества, современные подходы.*

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 24.12.2024

Çapa qəbul tarixi: 30.04.2025

¹ Доктор философии по праву / Бакинский Государственный Университет / email: hashimova_leyla@hotmail.com